

Ḥal-lāğ

DĪWĀN

Edició, traducció i calligrafia àrab de Halil Bárcena

EDICIÓ BILINGÜE

FRAGMENTA EDITORIAL

Publicat per	FRAGMENTA EDITORIAL, SLL Plaça del Nord, 4, pral. 1.ª 08024 Barcelona www.fragmenta.cat fragmenta@fragmenta.cat
Collecció	SAGRATS I CLÀSSICS, 4
Consell assessor	LAIA DE AHUMADA HALIL BÁRCENA RAQUEL BOUSO XAVIER MELLONI XAVIER SERRA
Primera edició	FEBRER DEL 2010
Producció editorial	IGNASI MORETA
Producció gràfica	INÈS CASTEL-BRANCO
Correcció	JOSEP TORRAS
Impressió i relligat	AGPOGRAF, SA
© 2010	HALIL BÁRCENA per l'edició, la traducció i totes les calligrafies
© 2010	FRAGMENTA EDITORIAL per aquesta edició
Dipòsit legal	B-10.918-2010
ISBN	978-84-92416-30-1

L'edició d'aquesta obra ha comptat amb la col·laboració de l'Institut Català de les Indústries Culturals.

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Introducció</i>	7
Vida de Ḥallāğ, entre la història i la llegenda	12
La mística unitiva de Ḥallāğ	23
L'empremta de la mística ḥallāğiana	34
Vestigis d'una obra prohibida i mutilada	37
El Dīwān de Ḥallāğ	41
Sobre aquesta traducció	46
Sistema de transliteració	50
Bibliografia	52

DĪWĀN

I ÈXTASI I PASSIÓ	61
1, 62 — 2, 70 — 3, 72 — 4, 74 — 5, 76 — 6, 78 — 7, 80 — 8, 82 — 9, 84	
II LA VIA INTERIOR	87
10, 88 — 11, 90 — 12, 92 — 13, 94 — 14, 96 — 15, 98 — 16, 100 — 17, 104 — 18, 106 — 19, 108 — 20, 110 — 21, 112 — 22, 114 — 23, 116 — 24, 118	
III L'ESPERIT	121
25, 122 — 26, 124 — 27, 126 — 28, 130 — 29, 132 — 30, 134 — 31, 136	
IV L'ESSÈNCIA DE LA VERITAT	139
32, 140 — 33, 142 — 34, 144 — 35, 146 — 36, 148 — 37, 150 — 38, 152 — 39, 154 — 40, 156 — 41, 158 — 42, 160 — 43, 162 — 44, 164	

V	EL SECRET DE LA UNITAT	167
	45, 168 — 46, 170 — 47, 172 — 48, 174 — 49, 176 — 50, 178 — 51, 180 — 52, 182 — 53, 184 — 54, 186 — 55, 188 — 56, 190 — 57, 192 — 58, 194 — 59, 196 — 60, 198 — 61, 200 — 62, 202 — 63, 204 — 64, 206	
VI	TEOFANIA	209
	65, 210 — 66, 212 — 67, 214 — 68, 216 — 69, 218 — 70, 220 — 71, 222 — 72, 224 — 73, 226 — 74, 228	
VII	LA CIÈNCIA DE LES LLETRES	231
	75, 232 — 76, 234 — 77, 236 — 78, 240 — 79, 242 — 80, 244 — 81, 246 — 82, 248	
VIII	ABSÈNCIA	251
	83, 252 — 84, 254 — 85, 256 — 86, 258 — 87, 260 — 88, 262 — 89, 264 — 90, 266 — 91, 268 — 92, 270 — 93, 272 — 94, 274 — 95, 276 — 96, 278 — 97, 280	
IX	L'AMOR	283
	98, 284 — 99, 288 — 100, 290 — 101, 292 — 102, 294 — 103, 296 — 104, 298 — 105, 300	
X	BLASME	303
	106, 304 — 107, 306 — 108, 308 — 109, 310 — 110, 312 — 111, 314 — 112, 316 — 113, 318 — 114, 320 — 115, 322 — 116, 324 — 117, 326 — 118, 328 — 119, 330 — 120, 332 — 121, 334 — 122, 336	
XI	SACRIFICI	339
	123, 340 — 124, 344 — 125, 346 — 126, 348 — 127, 350 — 128, 352 — 129, 354 — 130, 358	
	<i>Glossari</i>	361

INTRODUCCIÓ

UNA CANÇÓ popular d'aires planyívols, cantada en llengua sindí per tota la vall de l'Indus, diu així:

Quan vulguis conèixer la via de l'amor,
pregunta als qui són com Manşūr.¹

Però, ¿qui és aquest Manşūr?, ¿qui són els qui són com ell?, i, al capdavall, ¿quina és la via de l'amor que tots ells transiten? El protagonista de la cançó no és altre que Ḥallāğ, Ḥusayn ibn Manşūr al-Ḥallāğ (ca. 858/244-922/309),² sens dubte una de les veus més singulars, fascinants i enigmàtiques també no ja de l'espiritualitat islàmica, sinó de la mística universal de tots els temps. Predicador popular, viatger i pelegrí infatigable, missioner errant per terres de l'Orient, savi inspirat i poeta de la unió mística i l'amor diví, Ḥallāğ és cèlebre, justament, per la seva poesia extàtica i sapiencial, que presentem en aquest volum en traducció catalana directa de l'original àrab.

1. Citat per Annemarie SCHIMMEL, *Las dimensiones místicas del islam*, Trotta, Madrid, 2002, p. 92.

2. Dono les dates amb referències dobles: la primera correspon al calendari gregorià; la segona, a l'hègira islàmica.

Actor major, probablement el principal, de l'edat d'or del *taṣawwuf* o sufisme, l'anomenada mística de l'islam,³ que tingué la ciutat de Bagdad com a escenari privilegiat, Ḥallāğ, home excessiu tant en la vida com en la mort, encarna com cap altre espiritual musulmà un original camí de saviesa que transcendeix els límits no tan sols del marc religiós institucional, representat pels juristes i doctors de la llei islàmica —els exoteristes de l'islam, en definitiva—, sinó també del sufisme mateix, si més no d'un cert sufisme, pulcre i assenyat, com veurem més endavant. I és que, en efecte, Ḥallāğ és la complexitat feta home. En ell conviuen, no sense contradicció —almenys aparent—, la foscor més fosca i la llum més refulgent, l'abisme i el cim.

Malgrat els bons estudis realitzats al llarg del segle passat, sobretot després de l'ingent treball intel·lectual dut a terme per Louis Massignon (1883-1962)⁴, l'islamòleg francès que esmerçà pràcticament tota la seva existència a investigar la vida i l'obra de Ḥallāğ, aquest encara se'ns conti-

3. Sobre el mot àrab *taṣawwuf* i les seves diverses etimologies, així com sobre la diversitat del fenomen sufi, cf. Halil BÀRCENA, *El sufisme*, Fragmenta, Barcelona, 2008, p. 23-40.

4. De fet, el públic culte occidental coneix l'obra de Ḥallāğ gràcies als treballs pioners de Louis Massignon. Ḥallāğ, però, esdevingué per a l'islamòleg francès quelcom més que un mer objecte d'estudi. El poeta fou per a ell la seva passió i el veritable sentit de la seva vida, de tal manera que, a voltes, sembla com si Ḥallāğ quedés atrapat en el món propi de l'investigador. I és que, com apunta Stéphane Ruspoli, entre altres estudiosos contemporanis de l'obra ḥallāğiana, hi ha dos Ḥallāğ: per un costat, Ḥallāğ com a tal i, per un altre, el Ḥallāğ particular de Massignon. Cf. Stéphane RUSPOLI, *Le message de Hallāj l'Expatrié. Recueil du Dīwān, Hymnes et prières, Sentences prophétiques et philosophiques*, Les Éditions du Cerf, París, 2005, p. 7 i s. Sobre l'obra de Louis Massignon sobre el poeta, vegeu, *infra*, la BIBLIOGRAFIA, p. 52-58.

nua mostrant avui dia com un personatge tan extraordinari com enigmàtic, a voltes inaccessible, sempre cobert per un halo de misteri. Curiosament, la monumental biografia que Massignon dedicà a Ḥallāğ aparegué editada per primer cop el 1922, tot just mil anys després de la seva execució pública.⁵

A cavall entre la història i la llegenda, la vida de Ḥallāğ, que transcorregué al llarg d'un període molt mogut de la història social i política del Pròxim Orient islàmic, constitueix tot un dilema encara per escatir. Sigui com sigui, el cert és que pocs perfils com el seu mostren tanta riquesa de matisos i, alhora, tanta ambigüitat. En Ḥallāğ, home de personalitat proteica, conflueixen molts camins i, alhora, d'ell n'arrenquen molts d'altres. Persa de naixement, encara que àrab d'expressió; musulmà de cultura, maniqueu pel seu temperament, críctic pel que fa a la seva passió,⁶ Ḥallāğ són... ;molts Ḥallāğs!, una veu inequívocament musulmana, única i irrepètible, però d'eco i abast universals.

A banda d'altres consideracions d'ordre estrictament espiritual, que analitzarem més tard, la seva personalitat tan poc comuna, que el convertí en un ésser rar als ulls de la resta, així com el fet d'haver estat un perpetu migrador, fecundat per diverses cultures, contribuí probablement a alimentar el sentiment d'expatriació que acompanyà Ḥallāğ al llarg de la seva vida. Clama Ḥallāğ el *ğarīb*, l'expatriat espiritual:

5. Vegeu, *infra*, nota 14.

6. Sobre l'empremta de Jesús en el pensament de Ḥallāğ i els trets comuns de la passió d'ambdós personatges, cf. Roger ARNALDEZ, *Halladj ou La religion de la croix*, Plon, París, 1964, i Jad HATEM, *Hallaj et le Christ*, L'Harmattan, París, 2005.

Sóc un estranger solitari,
i per vosaltres la solitud se'm perllonga encara més.⁷

Un *ḥadīṭ* o aforisme sapiencial atribuït a Muḥammad afirma que l'islam és un fill de l'exili: «L'islam ha nascut expatriat i tornarà a ser expatriat. Així, lloats siguin els expatriats de la comunitat de Muḥammad.»⁸ Efectivament, ens trobem davant d'una tradició de l'exili, i ningú no ha sabut manifestar-ho millor que els místics sufís perses, Ḥallāğ en primer terme, que van fer de la metàfora de l'exili i el retorn el seu tema predilecte, fins a convertir-lo en una veritable obsessió.⁹ En realitat, tota la mística sufí persa¹⁰ constitueix una paràbola sobre l'exili (*ğurba*) i les profundes emocions que l'acompanyen, com ara el dolor per la separació, la nostàlgia del lloc d'origen perdut i l'anhel del retorn; totes aquestes emocions són presents en l'obra de Ḥallāğ, que esdevindria amb el temps un símbol viu de l'amor sofrent i de l'experiència unitiva. De fet, aquesta és la verdadera via de l'amor a la qual fa referència la cançó sindí esmentada al començament d'aquesta introducció.

7. Vegeu, *infra*, poema 120, p. 333.

8. MUSLIM, *Ṣaḥīḥ*, vol. I, 'Ilmiyya, Beirut, 2008, p. 90. En origen, es tracta d'una frase pronunciada per Ġa'far aṣ-Ṣādiq, sisè imām xiïta i un dels pols espirituals del primer sufisme, més tard esdevingut un *ḥadīṭ* entre els musulmans sunnites. Cf. Louis MASSIGNON, *La ciencia de la compasión. Escritos sobre el Islam, el lenguaje místico y la fe abrahámica*, Trotta, Madrid, 1999, p. 42, nota 5.

9. Henry CORBIN, *L'Iran et la philosophie*, Fayard, París, 1990, p. 247.

10. Leonard LEWISOHN i David MORGAN (ed.), *The Heritage of Sufism. Classical Persian Sufism from its Origins to Rumi (700-1300)*, vol. I, Oneworld, Oxford, 1999; *The Heritage of Sufism. The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, vol. II, Oneworld, Oxford, 1999; *The Heritage of Sufism. Late Classical Persianate Sufism (1501-1750)*, vol. III, Oneworld, Oxford, 1999.

No hi ha dubte, però, que, a banda del valor intrínsec de la seva obra, la celebritat de Ḥallāğ es degué, en bona mesura, a la seva tràgica mort com a màrtir, després d'haver patit un cruent suplici, per haver desafiat l'ordre religiós establert i haver gosat proclamar —sense cap titubeig i assumint tots els riscos fins a les darreres conseqüències— l'absoluta supremacia de l'amor diví (*'išq*) enfront de la llei religiosa (*ṣarī'a*). El poeta mateix adverteix, amb una fermesa i una determinació no fàcilment comprensibles per l'home comú: «Encara que em matin, encara que em crucifiquin o que em tallin les mans i les cames, mai no renunciaré al meu missatge.»¹¹ Per tot això, Ḥallāğ constitueix el màrtir per excel·lència de l'islam, segons l'islamòleg Hans Heinrich Schaeder; el màrtir de l'amor místic, que no es deu a altra cosa que no sigui la passió per la veritat, el desig essencial —l'expressió és de Louis Massignon— que mou tot espiritual.

Però Ḥallāğ encara representa quelcom més que el símbol del martiri místic, de l'amor sofrent o de l'experiència unitiva, sintetitzada en la seva il·lustre locució teopàtica (*ṣaṭaḥ*): «Anā al-ḥaqq», 'Jo sóc la veritat'.¹² En paral·lel a tot això, Ḥallāğ, per molts, encarna també el símbol del major pecat que mai pugui cometre l'amant: divulgar el secret del seu amor. I és que, a diferència de la resta de sufís contemporanis seus, seguidors escrupolosos de la disciplina de l'arcà (*kitmān as-sirr*), Ḥallāğ proclamà als quatre vents, en places públiques i mercats, el seu missatge d'amor ardorós a Déu, l'únic realment existent, i no pas en el cercle reclus de les

11. ḤALLĀĞ, *Le livre des Tawassines. Le jardin du savoir*, Éditions du Rocher, Mònaco, 1994, p. 8.

12. Vegeu, *infra*, poema 38, p. 153.

lògies sufís, exclusivament entre els iniciats de la via mística, com era costum. Ḥallāğ exhortava el poble, sense distincions, a conrear la vida interior. «L'amor millor és el que es proclama»,¹³ al·legarà el poeta en defensa pròpia davant els qui el critiquen i vituperen, cada cop amb més virulència, ja siguin els dirigents polítics —que veuen en ell un agitador social—, els doctors de la llei —que el prenen per un heretge que atempta contra el dogma islàmic— o els confreres sufís —que el titllen d'imprudent en divulgar els secrets de la via mística, reservats a l'elit. I és que el de Ḥallāğ és un cas força especial i alhora extrem. Per un costat, palesa la tensió que, d'una o altra manera, sempre ha existit en el si de l'islam entre la lletra i l'esperit, és a dir, entre l'àmbit del formalisme extern (*ẓāhir*) i la interioritat (*bāṭin*). I, per un altre, ens fa conscients de quelcom que sovint passa desapercebut: que no existeix un sol sufisme, sinó que dins de l'espiritualitat sufí conviuen sensibilitats prou diferents i fins i tot divergents entre si.

VIDA DE ḤAL·LĀĞ, ENTRE LA HISTÒRIA I LA LLEGENDA¹⁴

L'hagiografia islàmica¹⁵ ens ha llegat un Ḥallāğ llegendari que ha eclipsat gairebé per complet el Ḥallāğ històric, de

13. Vegeu, *infra*, poema 100, p. 291.

14. Per una biografia completa i detallada del poeta, cf. el primer volum de l'obra monumental de Louis Massignon, en quatre volums: *La Passion de Hallāj. Martyr mystique de l'Islam*, Gallimard, París, 1975 [primera edició: 1922]. N'existeix una traducció parcial al castellà, a cura d'Herbert Masson: *La Pasión de Hallaj. Mártir místico del Islam*, Paidós, Barcelona, 1999.

15. Cf. Louis Massignon, *La guerra santa suprema del islam árabe*, J.J. de Olañeta, Palma de Mallorca, 2007, llibre en què l'islamòleg francès

tal manera que hi ha força interrogants sobre el personatge i la seva complexa evolució espiritual que encara romanen oberts. És poc, per exemple, el que sabem del cert al voltant de les seves idees polítiques i les relacions que mantingué amb els cercles del poder abbassí, o amb els actius grups xiïtes de l'època, per bé que sabem que romangué sempre fidel al sunnisme, si més no teòricament. Pel que fa al seu coneixement de les altres tradicions religioses, no sabem res, per exemple, de quins foren els seus intercanvis amb els cristians de l'època ni el seu grau de coneixement dels textos evangèlics, tot i acceptar que Jesús és, sense cap mena de discussió, una pedra angular del pensament ḥallāğià, fins al punt que alguns arribaren a insinuar que Ḥallāğ fou, en realitat, una mena de cristià ocult:

A la religió de la creu m'espera la mort,
no ja a la Meca ni a Medina.¹⁶

El cas és que, amb Jesús, Ḥallāğ descobrirà que no basta amb donar, que cal donar-se, que és el que, al capdavant, tots dos feren amb llurs respectives morts sacrificials.¹⁷

Pel que fa a la resta de tradicions religioses i espirituals, ignorem completament el grau de penetració que la saviesa índia exercí en el nostre poeta durant els seus viatges pel Caixmir i la regió del Sind, o si establí contactes amb els maniqueus del Turquestan xinès o amb els buddhistes

presenta una epopeia popular del segle XIII que narra de manera apologètica el tràgic destí de Ḥallāğ.

16. Vegeu, *infra*, poema 112, p. 317.

17. Vegeu, *infra*, p. 34.

d'Àsia central, encara que és lògic pensar que sí, sobretot si fem cas del que Ḥallāğ mateix reconeix. Al cap i a la fi, el poeta persa pertany a la casta d'escriptors que escriuen el que viuen i viuen el que escriuen:

Molt he rumiat sobre religions per poder-les comprendre,
crec que totes deriven d'una única font amb múltiples brancs.¹⁸

La documentació històrica existent sobre Ḥallāğ és no sols abundant sinó també substancial, però, tanmateix, ens ha arribat deformada per les polèmiques i els molts prejudicis que suscità el personatge, amb la qual cosa no resulta gens fàcil fer-ne un perfil cabal. Tampoc no és senzill elaborar una cronologia exacta de les seves activitats, més encara si tenim en compte que una bona part de la seva vida la passà en el més absolut dels anonimats, tret comú a tots els profetes místics. Sigui com sigui, tractarem, a continuació, d'oferir una succinta biografia de Ḥallāğ —que forçosament haurà de ser aproximativa— a fi que l'univers poètic del seu *Dīwān* se'ns faci més comprensible.

Ḥusayn ibn Manṣūr al-Ḥallāğ nasqué pels volts de l'any 858/244 a la vila de Tur, en el districte de Bayḏā', província de Fars, al sud-oest de l'actual Iran. Aleshores, Bayḏā', un important nus comercial i punt estratègic que acollia un destacament militar, era un districte força arabitzat. De fet, fou el primer centre d'arabització del país persa, després de la conquesta àrab i la posterior islamització. A banda del nostre poeta, un altre personatge il·lustre veié la llum a Bayḏā': el major gramàtic de la llengua àrab, el també persa

18. Vegeu, *infra*, poema 20, p. 111.

Sībawayh (m. ca. 796/180), conegut com el Pāṇini dels àrabs.

Ḥallāğ nasqué en el si d'una modesta família persa que s'acabava de convertir a l'islam. De fet, el seu avi romangué fidel a l'antiga fe mazdea. El pare era cardador de cotó, *ḥallāğ* en àrab; d'aquí ve el sobrenom que heretà el fill,¹⁹ conegut més tard, un cop lliurat de ple a la via mística, com Ḥallāğ al-Asrār, és a dir, el 'cardador de les consciències', ja que arribaria a conèixer tots els secrets (*asrār*) del cor dels homes.²⁰ Quan Ḥallāğ tenia poc més de vuit anys, la família es traslladà a la ciutat sunnita de Wāsīt —un important centre tèxtil àrab—, on el petit s'arabitzarà, oblidant per sempre el persa. Malgrat això, cal reconèixer que Ḥallāğ, persa de soca-rel, tingué d'àrab només la llengua. A setze anys, un cop completada la seva educació, que inclogué l'estudi de la gramàtica àrab i de l'Alcorà, es traslladà a Tustar, on entrarà en contacte amb el cèlebre mestre sufí Sahl at-Tustarī, autor del primer comentari alcorànic (*tafsīr*) de tipus simbòlic i anagògic.

Dos anys més tard abandona Tustar en direcció a la ciutat de Baṣra, un important centre formatiu de l'espiritualitat islàmica, on s'iniciarà formalment en el sufisme i on esdevindrà deixeble d'Amr ibn 'Uṭmān al-Makkī, un dels mestres

19. Els sobrenoms amb què són coneguts alguns sufis històrics recorden la seva professió o la dels seus avantpassats. És el cas de Ḥallāğ, 'cardador de cotó', com hem vist, i d'altres, com ara: *saqaṭī*, 'merceder'; *warrāq*, 'llibreter'; *nassāğ*, 'teixidor'; o *ḥaddād*, 'forjador'.

20. S'ha de tenir en compte que el terme àrab *sirr* (pl. *asrār*) vol dir tant 'secret' com 'consciència íntima', que els sufis situen de manera simbòlica en el cor. Els poetes sufis són molt donats a aquests jocs de paraules, i Ḥallāğ no en constitueix cap excepció. Vegeu, per exemple, els poemes 14, p. 97; 52, p. 183; i 66, p. 213.

espirituals més reputats de l'època. A vint anys es casarà amb la filla d'un sufí, deixeble com ell de Makkī. És en aquest període, durant un curt viatge a Bagdad, que coneixerà personalment Abū-l-Qāsim ibn Muḥammad al-Ġunayd (m. 910/297), pol espiritual del sufisme bagdadí, caracteritzat per la discreció i la sobrietat, i un dels grans referents històrics del sufisme clàssic. De nou a Baṣra, Ḥallāğ serà testimoni d'una crisi social sense precedents: la revolta fracassada dels esclaus negres zang, treballadors de les mines de natró, encapçalada per un líder xiïta radical, així com el sorgiment de la protesta càrmata, moviment també d'orientació xiïta que propugnava una reforma social de signe igualitari. D'aquests violents episodis n'aprendrà la terminologia utilitzada pels extremistes xiïtes, que marcarà per sempre el seu propi estil tant gramatical com teològic, per bé que romandrà allunyat de les seves idees —tot i ser acusat del contrari.

A vint-i-sis anys d'edat, Ḥallāğ emprengué el que serà el seu primer pelegrinatge a la Meca, el lloc sant i fundacional de l'islam, on romandrà tot un any acomplint recessos continuats i rigorosos dejunis. De fet, la vida del poeta estarà fortament marcada pel *ḥağğ*, el pelegrinatge ritual islàmic, que interioritzarà de manera molt particular com si es tractés de la prefiguració del viatge interior que ha de recórrer el místic.

En retornar de la Meca sostindrà polèmiques molt acalorades amb el seu mestre, Makkī, amb alguns xiïtes prominents i amb Ġunayd mateix, per bé que aquesta darrera no està prou documentada. Sigui com sigui, el cert és que la llegenda construïda al voltant del poeta assegura que després d'escoltar Ḥallāğ, Ġunayd li augurà un final infaust. La tradició ha retingut l'anècdota següent —prou significativa— d'aquella trobada:

Quan [Ḥallāğ] picà a la porta de Ġunayd, el mestre preguntà: «¿Qui és?»; i ell respongué: «Anā al-ḥaqq» ['Jo sóc la veritat' o 'Jo sóc Déu'].²¹

Les seves opinions, difícils de conciliar no ja amb el món religiós institucional sinó amb els mateixos suffis, li reportaran tota mena de crítiques, fins al punt que fins i tot el seu sogre, iniciat sufí, el repudiarà. És aleshores que Ḥallāğ, instal·lat de nou a Tustar amb la seva dona i el seu cunyat, que es mantindran sempre al seu costat, decideix trencar formalment amb els suffis, desprenent-se de la *ḥirqa*, la capa de llana que simbolitza el compromís adquirit amb la via iniciàtica. Podem afirmar que és en aquest instant precís que neix el Ḥallāğ lliure i intrèpid que coneixem. El gest del nostre poeta afirma l'absoluta necessitat que té l'espiritual de mantenir-se lliure de tot lligam, fins i tot els més subtils: els espirituals. Déu pot esdevenir el major obstacle per trobar Déu; per això cal superar tot idea que limiti la recerca de la veritat:

¡He renegat de la religió de Déu! Era el meu deure,
però pels musulmans és un acte repugnant.²²

Això no significa, però, cap renúncia a la seva islamicitat ni tampoc cap minva pel que fa a l'estimació vers Muḥammad, el profeta de l'islam. No cal sinó llegir els primers passatges de la seva obra en prosa *Ṭāwasīn*, veritable testament filosòfic ḥallāğià, per comprovar l'amor que professava per aquell a qui defineix com «l'home més delicat, noble, savi, just,

21. Citat per SCHIMMEL, *Las dimensiones místicas del islam*, p. 82.

22. Vegeu, *infra*, poema 106, p. 305.

magnànim, respectable, afectuós [...], mestre dels homes de pietat».²³

La via (*ṭarīqa*) que condueix a la certesa de la veritat (*ḥaqīqa*) no sap res de restriccions. Molt possiblement, el que Ḥallāğ entreveu és que el del veritable sufí és un viatge que transita per camins no vistos, mai abans trepitjats, que avança de novetat en novetat i, per tant, de perplexitat en perplexitat. L'aventura espiritual és sempre, ha de ser-ho, radicalment personal; per això el poeta renuncia a tot encotillament formal, duent a terme una vida espiritual al marge de les convencions establertes. I és que l'aventura espiritual es recorre amb brúixola, no pas amb mapa. És en aquest període que, segons alguns, Ḥallāğ fou empresonat per primer cop, durant un breu espai de temps, i patí les primeres flagel·lacions.

Al llarg de la seva vida de predicador errant de l'amor diví, Ḥallāğ durà a terme dos grans viatges. En el primer, que es perllongarà durant gairebé cinc anys, recorrerà pràcticament totes les províncies perses, visitant centres tan importants com ara les ciutats d'Iṣfahān i Qum. Té tot just trenta-tres anys, edat en què comença a redactar els seus primers textos. La fama de Ḥallāğ cresqué durant aquest temps; també la seva llegenda d'home carismàtic, capaç d'obrar miracles. El cert és que captiva i commou els seus auditoris pel que diu, però sobretot per com diu el que diu. A la tornada d'aquest gran primer periple neix el seu tercer fill, Ḥamd de nom, cridat amb el temps a conservar bona part del llegat literari del seu pare després de la seva execució.

23. Stéphane RUSPOLI, *Le livre «Tāwasīn» de Hallāj*, Albouraq, París, 2007, p. 118.

L'any 894/281 emprengué el seu segon pelegrinatge a la Meca, acompanyat, segons que diuen, de quatre-cents deixebles. En paral·lel a la seva creixent popularitat, els seus antics companys sufís —també el seu sogre— l'acusaran de bruixeria. Un any més tard partí cap a l'Índia per mar, on, durant cinc anys, recorrerà les províncies de Gujarat, Sind i el Caixmir; arribarà fins a la ciutat de Turfan, en el Turkestan xinès, un important enclavament uigur —poble turc fidel al maniqueisme. A l'Índia freqüentà els cercles càrmates de la ciutat de Multan, la qual cosa alimentaria totes les sospites sobre la naturalesa real del seu pensament i les seves intencions amagades. ¿Era Ḥallāğ un agent càrmata d'idees socialitzants? Sigui com sigui, el cas és que el pas de Ḥallāğ pel Sind deixaria una empremta indeleble, com palesa la cançó amb la qual hem obert aquesta INTRODUCCIÓ.

A banda d'això, cal saber que l'Índia ocupa en l'imaginari islàmic d'aleshores un lloc especial: és la terra de la màgia i els prodigis, la qual cosa contribuï a acréixer la fama de mag i taumaturg de Ḥallāğ. El seu sogre dirà d'ell que és «un bruixot maligne i un miserable infidel».²⁴ Però, vistes les coses d'una altra manera, tal vegada podria pensar-se que el nostre poeta va ser la porta d'entrada al sufisme de pràctiques psicofísiques pròpies dels *haṭha-yogin* hindús, com ara certes postures (*āsana*) i tècniques respiratòries (*prāṇāyāma*), que Ḥallāğ mateix practicava, segons ha retingut la tradició. Són diverses les anècdotes ressenyades en què es representa el poeta sol a la seva cambra, cap per avall, com si estigués realitzant la *śīrṣāsana*, la posició invertida, una de les predilectes dels *haṭha-yogin*.

24. Citat per SCHIMMEL, *Las dimensiones místicas del islam*, p. 82.

I

ÈXTASI I PASSIÓ

وَجِدُّ وَهُوَ

عَنْ فَرَطٍ سَمِعَ وَصْنِي	إِنَّ لِتَابِي يَا أُنَا
وَعَنْ سَقَامٍ وَعَنَا	وَعَنْ قُورٍ هَائِمٍ
جَرَى فَأَجْرَى السُّفْنَا	وَعَنْ بُدَاءٍ لَا رَيْعٍ
فَمَا تَذَوَّقُوا الرُّوسَنَا	وَعَنْ جُهُونِ أَرْقَتَا
طُوبَعَا إِلَى فَنَاءِ الْفَنَا	وَعَنْ نُجُومٍ سَاقِنِي
	وَعَنْ حَشْنًا
فَقَدَّ فَقَدْتُ السُّلْنَا	فَأَلْفَفْنَا مَلَامِي عَارِي
وَصَارَ عَيْشِي مَحْنًا	وَبَغَاضَ مَاءٍ أَوْ مُعِي
وَلَمَّا نَزَلَ فِي وَطْنَا	وَبَغَابَ مِنْ عُدَّتْ بِهِ

I

- 1 Aquest llibre¹ que he compost, ¡ai de mi!,
té molt a veure amb un neguit i una feblesa indescriptibles,
- 2 amb un cor perdudament enamorat,
amb un malalt d'amor que en passa pena.
- 3 Parla d'un plor incessant i d'unes llàgrimes
que llisquen i permeten que els vaixells naveguin,
- 4 d'unes parpelles insomnes
que han perdut el gust de trencar el son,
- 5 d'una magror que em condueix inexorable
a l'anorreament del no-res més total,
- 6 d'un interior².
-
- 7 Atura aquí els teus retrets i blasmes,
que l'assossec ha fugit de mi
- 8 i la font dels meus ulls ha deixat de brollar.
Viure, per mi, no és més que agonia.
- 9 Aquell que era el meu refugi s'ha absentat
i jo m'he quedat sense pàtria.
- 10 He sacrificat per ell la meva vida,
però és com si hagués estat un passatemp el meu anhel.

1. Escrita molt probablement a la presó, aquesta llarga composició poètica o *qaṣīda*, que recull tots els grans temes de l'ensenyament ḥallāḡià amb el seu inconfusible estil literari, constitueix el veritable testament espiritual de l'autor, així com una immillorable introducció a la seva mística unitiva.

2. Vers perdut, absent en els diferents manuscrits conservats de Ḥallāḡ.

أَتَلَفْتُ فِيهِ مِنْ حَيْثِي وَصَارَ شَوْقِي وَيدَنَا
 يَا أَيُّهَا الْحَقُّ الَّذِي يَدُنُورِ الْيَدِ مَنْ وَنَا
 وَصَارَ إِذَا سِرْتُ بِهِ نَضْوِي الْغَيْبِي مَسْنَا
 مَا لِي رُوَيْتُ بِالْقَسْبِي وَبِالضُّدِّ وَاللُّوْنَا
 مَا لِي جِغَمًا مَعْدِي بِي وَمَا جَفَوْتُ الْمَعْدِنَا
 فَلَمَّ حَيْرِي فَارِئَا أُنَا بِحَقِّ حَقِّ الْأُمْنَا
 أَرُوْ دَجْوَابًا وَاللَّهِ خَاصِمِ فِيكَ الْخُرْنَا
 فَأَوْصِلُوا الْوَصْلَ لِي بِهَيْجِرِ هَجْرِي الْقُرْنَا
 وَارْقُبُوا الْعَهْدَ الَّذِي أَمَطَرْنَا فِيهَا الْمُنَا
 فَمِثْلُكَ يَا سَاوَتِي الْجَمَلُ تَعَّ الْأَحْسَنَا
 يَا وَاهِبِي السُّؤْلَ مَا تَرَوْهَا شَوْقِي مُغْلَنَا

- 11 Quan cavalcava cap a ell, la muntura extenuada se'm tornà un fre per a mi, no pas per als altres.
 12 ¡Oh veritat, realitat realment real, que permetis que s'atansin a tu els teus íntims!
 13 ¿Què em succeeix? ¿D'on prové aquesta pena que em mata?; ¿d'on, tant de rebuig, tant d'abandó!
 14 Digues, ¿què he fet jo perquè el botxí em maltracti així, si estimo fins i tot les pedres més humils?
 15 ¿Per què em passa tot això, ¿pobre de mi!, si he viscut fidel a la veritat de la veritat dels rectes?
 16 ¿Respon amb justesa a un cor ple d'angoixa que combat dintre teu la tristor!
 17 I cerqueu, tots vosaltres, d'unir-vos amb ell travessant l'exili de l'exili dels segles;
 18 i mireu la promesa per la qual ell mateix ens ha omplert de mercès.
 19 El vostre exemple, oh senyors meus, és més esplèndid i sublim que cap altre.
 20 Oh tu, que satisfàs tota súplica, ¿que no veus l'amor que proclamo?
 21 Donar-ne testimoni ha estat per a mi una exigència; i s'han ja aclarit les meves veritats.
 22 Cap a tu em vas cridar, i prest em vaig presentar sense el meu jo.
 23 Per vosaltres vaig venir, després, cap a vosaltres, i esdevinguéreu el meu país.
 24 ¿Fins quan aquest meu «jo» subsistirà, esclau com és posseït per la por?
 25 Però no culpo de res el meu censor, i és que no hi cap la tebiesa en la censura.
 26 El pacte de l'amor està en l'allunyament;

شَهْوَةٌ صَرُورَةٌ حَقَائِقِي قَدْ بَيَّنَّا
 مِنْ أَعَابِي مَا عَا فَجَهَنَّتْهُ بِلَا أَنَا
 حَيْثُ الْيَنْعَمُ بِلَم فَصِرْتُمْ لِي وَطَنَا
 إِلَى مَتَى أَنْتَقَى أَنَا لَعَابِدِ تَرَى هَبْنَا
 فَمَا الْوَعْدُ لَا يُعِي وَلَيْسَ فِي الْوَعْدِ وَتِي
 فِي التَّوْبَى عَهْدُ الْهَوَى وَطَيْبٌ عَيْتَسُ وَهْنَا
 أَرْظَنَهُ الْبَحْرُ وَمِنْ مَرَّ الْجَفَا قَدْ أَمِنَا
 فَلَنْ هَوَاءٌ فِي الْهَوَى مِنْ الْهَوَى قَدْ لَمْنَا
 وَأَنْظُرُ تَرَى عَجَابًا تَحَارَفِيهَا الْفُطْبَا
 إِنْ الَّذِي هِيَ التَّي حَمَشَتْ حَمْسَانَا شَهْنَا
 يَنْقُضُهَا عَقْدُ الْهَوَى وَمَا مِنْ الْمَيْبِيعِ أَفْنَا

i la vida plena, en la feblesa.

- 27 Considero l'amor com l'oceà;
 bé que aquell que camini sobre eixut viurà segur.
- 28 En l'amor, sigues subtil com l'alenada,
 car en l'amor batega ell tot amagat.
- 29 Esguarda i veuràs tot de prodigis
 que meravellen els més clarividents.
- 30 Certament, ell és aquella³
 que ens omple el cor de tristor.
- 31 I si el pacte de l'amor és destruït,
 no ho han fet pas els folls d'amor.
- 32 Ell vetlla prou per defensar llurs drets
 i satisfà així els perseverants en la passió amorosa.
- 33 Aquesta, però, els fa defallir davant d'ell,
 bé que en l'amor no hi ha desànim.
- 34 I jo aguaito amb delit l'esquinçament del cor,
 captivat per la noble bellesa d'una prova com aquesta.

3. Canvi sobtat i poc comú de gènere en virtut del qual l'autor s'adreça a la divinitat en femení.

رُعِي لَهَا حُقُوقُهَا تَوَاصِلًا وَالِدَمْنَا
 لِلشَّاعِنَةِ وَنَتْ وَلَيْسَ وَالْحُبِّ وَنَى
 أَنَا أَرُوعِي فَاثِنًا جَمِيلَ فَعَلٍ وَثِنًا

مَوْجِدٌ حَقٌّ أَوْجِدُ الْحَقِّ لَهَا وَإِنْ عَجَزَتْ عَنْهَا نُفُوسُ الْأَعَابِرِ
 وَمَا الْوَجْدُ إِلَّا الْخَطْمُ تَمَّ نَظْمُهُ فَتَشِي لِهَيْبَائِيْنَ تَكَلُّهُ السَّرْفَرِ
 إِذَا سَنَّ الْحَقُّ السَّرِيَّةَ عَفْوًا تَلَاتَمَتْ أَعْيُنُ الْأَهْلِ الْبَصَائِرِ
 فَحَالُ يُبِيرُ السَّرِيَّةَ لِنَهْ وَصْفِهِ وَيُخْضِرُ الْوَجْدَ فِحَالِ حَائِرِ
 وَحَالُ يَدْمَتُ دُورِي السَّرِّ فَانْتَمَتْ إِلَى مَنْظَرِ أَعْيُنِهِ لِكُلِّ نَاطِرِ

2

- 1 És la veritat¹ qui suscita els èxtasis autèntics, però la ment dels més dotats és incapaç d'entendre-ho.
- 2 ¡I què és l'èxtasi² sinó un coneixement subtil seguit d'una mirada penetrant que fa créixer una flama ardorosa en el més íntim dels cors!
- 3 Quan la veritat nia al fons de la consciència, tres estats sobrevenen a l'home d'ull clarivident.
- 4 Primer, un estat que dissol l'essència de la qualitat de l'ànima; després, davant l'èxtasi, un estat d'absoluta admiració.
- 5 I, per fi, un estat en què totes les facultats de la consciència s'unifiquen, i s'inclinen davant d'un rostre que les preserva d'altres ulls amb la mirada.

1. *Al-haqq* en l'original àrab.

2. *Wağd* en l'original àrab. A banda d'«èxtasi», *wağd* significa també 'troballa'. Segons Ḥallāğ, l'èxtasi constitueix una mena d'irrupció sobtada de la consciència en l'àmbit de l'existència divina. De fet, el poeta juga en el poema amb el camp semàntic de l'arrel gramatical àrab *wağada*, que inclou, si més no, quatre significats: 'ésser', 'existència' i els ja esmentats 'èxtasi' i 'troballa'.